

УДК [025.174:355=161.2“1920”]:027.7(477.83–25)ЛНУ ім. І. Франка

ПОЛЬСЬКІ ПЛАКАТИ 1920 р. У ЗБІРЦІ ВОЄННИХ ДРУКІВ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ ЛЬВІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

Юрій ЛИСИЙ

*Наукова бібліотека Львівського національного університету імені Івана Франка,
вул. Драгоманова, 17, м. Львів, 79601, Україна, тел. (032) 261-35-97*

Описано 17 польських плакатів на воєнну тематику часів польсько-радянської війни 1920 р., які зберігаються у складі збірки воєнних друків, що входить до фондів Наукової бібліотеки Львівського національного університету імені Івана Франка.

Ключові слова: плакат, польсько-радянська війна 1920 р., літографія, Наукова бібліотека Львівського національного університету імені Івана Франка.

Важливим джерелом для вивчення історії ХХ ст. є листівки, поштові картки, прокламації та плакати, афіші та брошури. У Науковій бібліотеці Львівського національного університету імені Івана Франка (відділ рукописних, стародрукованих та рідкісних книг імені Ф. П. Максименка) зберігається значна кількість документів такого гатунку. Всі ці документи об'єднані в Збірку воєнних друків. Хронологічно ця збірка охоплює період від 1905 до 1945 рр. Її формування почалося за ініціативою директора бібліотеки Болеслава Фердинанда Манковського (1852–1921) і продовжувалося протягом усієї першої половини ХХ ст.¹

До найбільш цікавих та ілюстративних матеріалів цієї збірки належать плакати. В основному вони висвітлюють події часів Першої світової війни, польсько-радянської війни, Другої світової війни, часи німецької та радянської окупації. Колекція плакатів, яка зберігається у Науковій бібліотеці ЛНУ імені Івана Франка, дає уявлення про велике значення, якого надавали й надають різні держави наочній агітації й пропаганді. Для політичного плакату характерним є активне, емоційне звернення до широких мас суспільства із закликом до конкретних дій, оперативність відгуку на суспільно-політичні події, чіткість і лаконічність образів тощо.

Плакат, як новий жанр художнього висловлювання, з'явився в ХІХ ст., в епоху стрімкої індустріалізації та динамічного розвитку торгівлі. Французькі художники та графіки Ежен Грассе, Жюль Шере, Анрі Тулуз-Лотрек, Альфонс Муха, Теофіл-Александр Стейнлен першими зауважили, що плакат може бути приводом до художньої діяльності. Завдяки французьким митцям плакат став мистецтвом².

Агітаційну силу плаката добре розуміли й учасники конфлікту 1920 р. (Польща та Радянська Росія), широко використовуючи його в своїй пропаганді серед робітників, селян, військовослужбовців та молоді.

¹ Лисий Ю., Шепеляк Н. Воєнних друків збірка // *Encyclopedia. Львівський національний університет імені Івана Франка*. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2011. – Т. 1. – С. 298.

² Шабльовська А. А., Сеньків М. *Польський плакат зі збірки Музею етнографії та художнього промислу Інституту народознавства Національної академії наук України у Львові*. – Львів; Варшава, 2009. – С. 27.

У Науковій бібліотеці ЛНУ імені Івана Франка (відділ рукописних, стародрукованих та рідкісних книг ім. Ф. П. Максименка) зберігається 17 польських плакатів часів радянсько-польської війни 1920 р.

Під номером 1316 Збірки воєнних друків НБ ЛНУ ми бачимо чорно-білий плакат невеликого розміру 35 × 24,5 см. На малюнку зображені два польських вояки. Один з них присів навпочіпки біля кулемета і веде вогонь по неприятелю, другий дещо поодаль. Під малюнком подано короткий текст польською мовою *“Do krwi, ostatniej kropli z żył”* (*“До крові, останньої краплі з жил”*). Плакат видано у Варшаві 1920 р. Це літографія з малюнку польського маляра Каміла Мацькевича (1887–1936)³, який був знаним польським художником та карикатуристом. Він відомий своїм циклом малюнків *“Boje bolszewickie i inne aktualności z wojny 1920”* (*“Більшовицькі бої та інші новини з війни 1920 р.”*)⁴.

На наступному плакаті під номером 1317⁵ зображено п'ятеро польських вояків, троє з яких поранені. Всі вони своїм виглядом виражають незламність духу і готовність продовжувати боротьбу. Плакат невеликий, розміром 28 × 22 см. Під зображенням вояків розміщено вірш Мечислава Романовського:

*“Ojczyźnie naszej Polsce bądźmy wierni,
Pokąd tchu w łonie.
Stójmy wytrwali, gdy wieńce nam z cierni
Kładą na skronie.
Nieszczęścia i klęski niech miłość połamie.
Czy dźwiga nas dola, czy chytrze nam kłamie,
Ojczyźnie tej życie, krew nasza i ramię,
I chwala w zgonie!”**

Цей плакат видали Котковський і Фрейліх в Лодзі в 1920 р. Це літографія з малюнка польського художника єврейського походження Артура Шика (1894–1951). Під час польсько-радянської війни А. Шик був художнім директором відділу пропаганди польської армії в Лодзі⁶.

Наступний плакат невідомого автора № 1318⁷ (рис. 1) змальовує смерть на двоголовому демонічному коні, одна голова якого зображає Лева Троцького, а друга – Володимира Леніна. Небо затягли хмари. На другому плані розташоване якесь польське місто, над яким літає гайвороння. На передньому плані польський солдат вражає багнетом цього демонічного коня, осідланого смертю. Над зображенням напис поль-

³ Bartnicka-Górska H. Mackiewicz Kamil // *Słownik artystów polskich* / red. J. Derwojed. – Warszawa, 1993. – Т. V. – S. 222–224.

⁴ Наукова бібліотека Львівського національного університету імені Івана Франка, відділ рукописних, стародрукованих та рідкісних книг імені Ф. П. Максименка (далі – НБ ЛНУ, ВРСРК), № 1316 (Плакат *“Do krwi, ostatniej kropli z żył”*). – Warszawa, 1920).

⁵ Там само, № 1317 (Плакат *“Ojczyźnie naszej Polsce... I chwala w zgonie!”*). – Łódź, 1920).

* *Будьмо вірними Польщі, нашій Вітчизні,*

Доки є дихання у грудях.

Стіймо витривало, коли нам тернові вінки

Кладуть на скроні.

Нехай любов здолає нещастя й поразки.

Чи підносить нас доля, чи хитро нам бреше,

Вітчизні дамо життя, кров нашу і плечі,

І славу смерть! (пер. ред.).

⁶ Художник-карикатурист Артур Шик (Arthur Szyk) // Все о современном оружии. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gunroom.biz/hudozhnik-karikaturist-artur-shik-arthur-szyk/> [10.03.2010].

⁷ НБ ЛНУ, ВРСРК, № 1318 (Плакат *“Potwór bolszewicki”*). – Warszawa, 1920).

ською мовою “*Potwór bolszewicki*” (“Більшовицька потвора”). Внизу подано короткий текст: “*Spójrz! Dwiujęzyczny i dwugłowy koń śmierci z Moskwy kroczy nowy, lecz polskie ręce nie obwisły, ten koń – śmierć znalazł w nurtach Wisły!*” (“Поглянь! Крокує новий двоязикий і двоголовий кінь смерті з Москви, але польські руки не повисли, той кінь знайшов смерть у хвилях Вісли!”). Розміри плаката – 47×31 см. Біло-червону літографію видали у друкарні “*Zołnierza Polskiego*” 1920 р.

Ще на одному з плакатів 1920 р.⁸ зображено згарище і руїни, які несла Червона армія в Польщу. Серед уламків церкви стоїть розп’яття Христа. Навколо – трупи замордованих людей. На задньому плані червона заграва. Нижче зображення міститься заклик польською мовою “*Do broni! Tak wygląda wieś polska zajęta przez bolszewików*” (“До зброї! Так виглядає польське село, зайняте більшовиками”). Літографію з малюнка Францішка Нечуя-Урбанського здійснили в літографічній майстерні Владислава Гловчевського у Варшаві⁹. Цей плакат теж має невеликий розмір – 45×30 см.

Наступний плакат розміром 41×31 см зображає провідника польської держави Юзефа Пілсудського на коні з шаблею в руках. Під зображенням напис “*Józef Piłsudski*”. Виконав цей рисунок відомий польський художник і графік Владислав Скочиляс (1883–1934)¹⁰. Плакат випустила 1920 р. в Торуні літографія “*Sztuka*”¹¹. Як видавця вказано Бюро пропаганди Генерального інспекторату Добровольчої армії (*Generalny Inspektorat Armii Ochotniczej*).

На плакаті 1920 р., випущеному тією ж літографією, зображено селянина, який косить збіжжя і з тривогою поглядає в далечинь, де палає пожежа (рис. 2). Збоку біля нього сидить молода жінка з дитиною. На задньому плані крокують польські солдати¹². У нижній частині

Рис. 1.

Рис. 2.

⁸ НБ ЛНУ, ВРСРК, № 1319 (Плакат “Do broni!”. – Warszawa, 1920).

⁹ Tessaro-Kosimowa I. Głowczewski Władysław // *Słownik artystów polskich* / red. J. Maurin-Białostocka, H. Bartnicka-Górska та in. – Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk, 1975. – Т. II. – С. 374–375.

¹⁰ Grońska M. Skoczylas Władysław // *Polski słownik biograficzny* / red. H. Markiewicz. – Warszawa; Kraków, 1998. – Zesz. 157. – С. 215–220.

¹¹ НБ ЛНУ, ВРСРК, № 1320 (Плакат “Józef Piłsudski”. – Toruń, 1920).

¹² Там само, № 1321 (Плакат “Ludu Polski!”. – Toruń, 1920).

Рис. 3.

Північно-Східного і Північного фронтів, відіграв істотну роль у відбитті більшовицького наступу на Варшаву (1920)¹⁴. Під зображенням заклик: *“Wstap do wojska bronŃ ojczyzny”* (*“Вступай до війська, борони Вітчизну”*). 3 липня 1920 р. Рада захисту держави видала відозву, що закликала народ виступити разом проти більшовизму, а 11 серпня оголосила призов наступних п’яти контингентів щорічних призовників¹⁵.

На плакаті під № 1323 зображений польський вояк з шаблею в руках, який закликає вступати до лав польського війська боронити Вітчизну. Біля ніг вояка з лівого боку розташований прапор з зображення Богородиці з Сином. Під малюнком заклик: *“Wróg u granic ojczyzny! Wstępujcie do armiji ochotniczej!”* (*“Ворог біля кордонів Вітчизни! Вступайте до добровільної армії!”*)¹⁶. Цей плакат теж великих розмірів – 100 × 70 см. Автор невідомий. Видано плакат накладом *“Stowarzyszenia właścicieli zakładów Graficznych”* у 1920 р.

На одному з плакатів 1920 р.¹⁷ зображено польських вояків і селян, які зі зброєю в руках захищають якийсь укріплений пункт. Рішучість в їхніх очах, яку вдало передав польський художник Каміль Мацькевич, свідчить про те, що ці люди стоятимуть до кінця. Про це також свідчить заклик з нижнього лівого краю плакату: *“Nam twierdzą będzie każdy próg”* (*“Нам фортецею буде кожен поріг”*). Поряд з бійцями

заклик: *“Ludu Polski! Chwyć za broń idzie pożoga i mord tam gdzie przejdzie bolszewik pozostaną zgłiszcza i gruzy polskiej wsi bolszewik to wróg ludu Polskiego!”* (*“Польський народо! Хапайся за зброю, ідуть пожежа і вбивства, там, де пройде більшовик, залишаться пожарища і руїни польського села, більшовик – це ворог польського народу!”*). Розміри плаката – 70 × 50 см. Автор невідомий. Видавець – Г.І.А.О.

Плакат № 1322¹³ видало Бюро пропаганди Генерального інспекторату Добровольчої армії (рис. 3). Кольорову літографію виконано в майстерні Владислава Гловчевського у Варшаві, накладом Товариства власників графічних підприємств Г.І.А.О. Автор рисунку захований за ініціалами St. S. – Станіслав Савічевський (1866–1943). Це плакат великого розміру – 110 × 74 см. На плакаті зображений генерал броні Юзеф Галлер (1873–1960) – видатний польський військовий діяч, який, будучи командувачем

¹³ НБ ЛНУ, ВРСРК, № 1322 (Плакат *“Wstap do wojska bronŃ ojczyzny!”*. – Warszawa, 1920).

¹⁴ Козицький А. Галлер Юзеф // Енциклопедія Львова. – Львів: Літопис, 2007. – Т. 1 / за ред. А. Козицького та І. Підкови. – С. 490–491.

¹⁵ Шабльовська А. А., Сеньків М. *Польський плакат...* – С. 149.

¹⁶ НБ ЛНУ, ВРСРК, № 1323 (Плакат *“Do bronii! Wróg u granic ojczyzny!”*. – [Warszawa], 1920).

¹⁷ Там само, № 1324 (Плакат *“Nam twierdzą będzie każdy próg”*. – Warszawa, 1920).

лежить ящик з набоями, а дещо поодаль стоїть молода жінка, яка принесла бійцям дві хлібини. Кольорова літографія здійснена у графічній майстерні Страшевичів у Варшаві¹⁸ і є виданням Верховного командування польського війська (Nacz. Dow. W. P.). Розміри плакату – 70 × 50 см.

Дещо подібний до цього інший воєнний плакат 1920 р., випущений тією ж літографією (рис. 4), накладом Верховного командування польського війська. У центрі – зображення польського вояка з рушницею в руках. Праворуч від нього стоїть селянин з косою, ліворуч – робітник, який замахнувся, щоб кинути у ворога гранату. Судячи з крові на обличчях та руках робітника та солдата, вони поранені, але рішучі вирази облич свідчать, що вони боротимуться до кінця. На плакаті розмішена цитата з “Варшав’янки” 1831 р.: “*Hej kto polak na bagnety!*!”. Автором цього, досить розповсюдженого, плакату є К. Мацькевич. Це кольорова літографія розміром 107,5 × 70,5 см¹⁹.

Рис. 4.

Дуже цікавий і оригінальний плакат під номером 1327. На ньому зображено стіну, одна ділянка якої зруйнована. Два польських солдати намагаються всіма силами, за допомогою рук і підпор стримати навалу зомбі чи мертвяків. Так художник уявляв собі радянських агресорів²⁰. Внизу напис: “*Na pomoc! Wszystko dla frontu. Wszyscy na front!*” (“*На допомогу! Все для фронту. Всі на фронт!*”). Автор роботи – відомий польський графік Едмунд Людвік Бартломейчик (1885–1950). Офсет видано накладом Товариства власників графічних підприємств у Варшаві 1920 р. Розміри плакату – 100 × 69,5 см.

На плакаті № 1327 зображено чотирьох вояків, які марширують під барабанный бій. Поряд з ними біжить собака. Внизу напис: “*Do broni! Ojczyzna was wzywa!*” (“*До зброї! Батьківщина вас кличе!*”)²¹ Автор літографії – Зигмунт Камінський (1888–1969)²². Плакат випущено 1920 р. в літографічній майстерні В. Гловчевського у Варшаві. Розміри плакату – 100 × 70 см.

Розвінчати облудливі гасла більшовизму і показати його справжню суть мав на меті автор літографії під № 1328²³ Петро Данва. На ньому зображений азіатського вигляду напасник, який прямує повз польські міста й села. В одній руці він тримає запалений смолоскип, в іншій – ніж. На задньому плані зображено палаючі у вогні

¹⁸ Графічна майстерня Страшевичів працювала в Варшаві від 1868 р. і складалася з таких відділів: літографія, цинкографія, офсет, типографія (Шабльовська А. А., Сеньків М. *Польський плакат...* – С. 150).

¹⁹ НБ ЛНУ, ВРСРК, № 1325 (Плакат “Hej! Kto polak na bagnety!”). – Warszawa, 1920).

²⁰ Там само, № 1326 (Плакат “Na pomoc! Wszystko dla frontu! Wszyscy na front!”). – Warszawa, 1920).

²¹ Там само, № 1327 (Плакат “Do broni! Ojczyzna was wzywa!”). – Warszawa, 1920).

²² Шабльовська А. А., Сеньків М. *Польський плакат...* – С. 153.

²³ НБ ЛНУ, ВРСРК, № 1328 (Плакат “Wróg nadchodzi – Patrz co niesie!”). – B. m. w., 1920).

Рис. 5.

ганяють нагайками більшовицькі комісари. За возом тягнуться полчища червоноармійців, а доповнює всю цю вакханалію зграя круків.

Під номером 1330 знаходиться відносно невеликого розміру плакат (70 × 50,4 см), досить сильно пошкоджений. На плакаті зображено солдата польської армії, який в одній руці тримає прапор із зображенням польського орла на червоному тлі, а в іншій – гвинтівку. Під літографією написано заклик до польського суспільства *“Na front!”*²⁵. Відбито літографію в Літографічній майстерні “Болеслав Вежбицький і спілка” у Варшаві 1920 р., накладом Варшавського представництва Польського національного союзу в Сполучених Штатах Америки.

Наступний плакат під номером 1331 складається з двох композиційних частин. На одній композиції зображено польського вояка, який закликає селянина вступати до війська боронити Вітчизну. Селянин, на тлі свого обійстя, худоби та брата, який мирно палить цигарку, всім своїм виглядом показує: “Моя хата скраю...”. Йому явно не хочеться на війну. Нижня ілюстрація наглядно демонструє всім пацифістично настроєним громадянам, що їх очікує після приходу більшовиків: худоби немає, хата розвалена, брата повішено. Двоє росіян в червоних косоворотках нещадно лупцюють нашого “героя”. На плакаті вміщено заклик: *“Jeśli dziś nie pójdziesz w pole z żołnierzem twym bratem jutro oddasz wszystko pod bolszewickim batem”* (“Якщо сьогодні не підеш у поле з солдатом, твоїм братом, завтра віддаш усе під більшовицьким батоном”). Під ілюстративним матеріалом розміщено запитання: *“Na co wy czekacie? Czy czekacie, by wróg przyszedł do waszej chaty zabrać z niej wasze konie, wasze zboże? Czy czekacie, by wróg armatami rozbił w kawalki wasz kościół, by spalił wasze zagrody, stratował wasze pola?”* (“На що ви чекаєте? Чи чекаєте, доки ворог прийде до вашої хати, щоб забрати з неї ваших коней, ваше збіжжя? Чи чекаєте, доки ворог гарматами

польські міста й села. Під зображенням застереження: *“Wrog nadchodzi – patrz co niesie!”* (“Ворог наближається – дивись, що він несе!”). Розміри плакату – 100 × 75 см.

Антибільшовицький плакат невідомого автора було видано у друкарні “Kotkowski i Frejlich” 1920 р. у Лодзі²⁴. Це – велике (82 × 108) полотно, кольоровий друк, на якому зображено більшовицьких напасників на Польщу. В центрі на возі, що нагадує броньовик, під назвою “czeszwuczajka” їдуть більшовики. Серед них червоного кольору потвора, яка сидить на троні та тримає однією рукою табличку з написом “wolność”, а іншою – жезл з людським черепом замість навершя. Поруч із цією істотою – Лев Троцький та огрядний генерал, який, мабуть, символізує царських генералів, що перейшли на службу до нового режиму. Спереду сидить китаєць з кулеметом. Тягнуть цього воза польські селяни, яких під-

²⁴ НБ ЛНУ, ВРСРК, № 1329 (Плакат “Jego program”. – Łódź, 1920).

²⁵ Там само, № 1330 (Плакат “Na front!”). – Warszawa, 1920).

зруйнує доценту ваш костел, спалить ваші садиби, витопче ваші поля?”) і т. д.²⁶ Автор літографії невідомий, він підписався сигнатурою “Z W”. Плакат без вихідних даних, розміром 93 × 63 см, випущений 1920 р.

На плакаті під номером 1332 (рис. 5) зображено бравого польського улана, який замахнувся шаблею, щоб завдати ворогові удару. Внизу напис: “*Bij bolszewika*”²⁷. Літографія випущена у Львові в 1920 р., в літографічному закладі А. Гегедіса. Плакат не дуже великий за розмірами – 68 × 43 см. Це єдиний виданий у Львові плакат часів польсько-радянської війни, який зберігся у фондах НБ ЛНУ імені Івана Франка.

POLISH POSTERS OF 1920s IN THE COLLECTION OF MILITARY PRESS OF SCIENTIFIC LIBRARY OF IVAN FRANKO NATIONAL UNIVERSITY OF L'VIV

Yuriy LYSYI

*Scientific Library of Ivan Franko National University of L'viv,
17, Drahomanov Str., L'viv, 79601, Ukraine, tel. (032) 261-35-97*

The article discusses seventeen Polish military posters dating back to Polish-Soviet war of 1920 as a part of the collection of military press that is in the stock of Scientific Library of Ivan Franko National University of L'viv.

Key words: poster, Polish-Soviet war of 1920, lithography, Scientific Library of Ivan Franko National University of L'viv.

ПОЛЬСКИЕ ПЛАКАТЫ 1920 г. В СОБРАНИИ ВОЕННЫХ ПЕЧАТНЫХ ИЗДАНИЙ НАУЧНОЙ БИБЛИОТЕКИ ЛЬВОВСКОГО НАЦИОНАЛЬНОГО УНИВЕРСИТЕТА ИМЕНИ ИВАНА ФРАНКО

Юрий ЛЫСЫЙ

*Научная библиотека Львовского национального университета имени Ивана Франко,
ул. Драгоманова, 17, г. Львов, 79601, Украина, тел. (032) 261-35-97*

Описаны 17 польских плакатов на военную тематику времён польско-советской войны 1920 г., которые хранятся в составе собрания военных печатных изданий, входящего в фонды Научной библиотеки Львовского национального университета имени Ивана Франко.

Ключевые слова: плакат, польско-советская война 1920 г., литография, Научная библиотека Львовского национального университета имени Ивана Франко.

Стаття надійшла до редколегії 5.03.2012

Прийнята до друку 27.06.2013

²⁶ НБ ЛНУ, ВРПК, № 1331 (Плакат “Jeśli dziś nie pojedziesz z żołnierzem...” – В. м. w., 1920).

²⁷ Там само, № 1332 (Плакат “Bij bolszewika”. – Lwów, 1920).